

Pühajärve sündmused

Ohenduses käimasoleva kunstilise dekadaadi piires esietenduva Ernesaks-Sütiste ooperiga „Pühajärv“, on huvitav vaadelda lühidalt Pühajärve sündmuse ajaloo valgusel. Milles seisnes „Pühajärve sõda“ ja kuidas see tekkis?

„Pühajärve sõja“ eelpäevil elas meie „maarahvas“ veel teoorjuses. See tähendab: kogu maa kuulus mõisnikule, kes sellest osa jättis enda otsesse kasutusse „mõisamaa“ nime all, osa aga andis talupoegadele tarvitada „talumaa“ nime all. Talupoeg pidi kasutadaoleva talu eest tegema „mõisateod“ — kõik tööd mõisamaal. Kuigi talupoeg oli pärast pärisorjuse lõpetamist „isiklikult vaba“, puudus tal tegelikult liiklemise võimatus kohast kohta, maalt välja ta ei tohtinud minna, samuti mitte linna. Kuna seetõttu talupoegi oli maal palju, talusid aga piiratud arv, siis oli talupoeg sunnitud äraelamiseks talu mõisnikult vastu võtma kõige raskematel teotingimustel. Ahvardusega sõlmis mõisnik rendilepingu vaid lühikeseks ajaks ning suuliselt. Talupojal tuli talu eest teha mõisale tegu, abitegu, anda kingitusi — „andameid“, peale selle lasusid tal kohustused ja maksud vallale, maakonnale, riigile, aga muidugi ka kirikule.

Talunikel jäid oma kehva maalapikese harimiseks vaid õöd. Samal ajal, kui mõisnik oma „häärberis“ ikka rohkem „euroopalikele“ elukommetele andus, välismaalt mõõblit ja kirjandust tellides, oli vaene talupoeg näljast ja tööst nõrkemas. Asi läks selleni, et mõisnikud, uskudes eesti rahvast välja surevat, hakkasid mõtlema saksa emigrantide sissetoomisele.

Kõigele lisaks tuli 1840-nda aasta ikaldus: villi ja hein äpardusid täielikult, talupoeg oli näljas, loomad suremas, mõisnikud ei raatsinud omast rikkalikust tagavarast midagi ära anda — seda ta müüs raha saamiseks välismaale, kartuli ajas piirituseks. Meeleheitele viidud talupoeg hakkas lootma mingile imele. Kes suudaks imet teha? Muidugi riigi kõige suurem — keiser. Hakati lootma Vene keisrile. Levis kuuludus, et Venes jagatakse maad kõigile soovijale. Kuuldus kandus kolutulena Lõuna-Eestisse. Kuna aga Lõuna-Eesti allus tol ajal administratiivselt Riia kubermanguvalitsusele, siis hakkas talupoegi massiliselt Riiga rändama, et lasta end „maasaamiseks kirja panna“.

Mõisnikud teatasid rahvale, et kuuludus maasaamisest on vale — seda ei usutud. Mõisnikud lasid seda ka kirikuteest kuulutada — ikka ei usutud. Mõisnikud seadsid teedele valve — talupojad läksid mööda metsi. Mõisnikud seadsid Riia väravatesse ja tänavaatele valvepostid — talupojad ronisid üle aedade. Ikka kuberneril lossi poole, igapäev südamas sajandite unistus — oma maalapike, Mõisnikud tabasid paljusid, lasid neid peksta üksikult ja hulgi, rehe all ja avalikul platsil, kuid lootust südamest ei suudetud välja peksa.

Lõuna-Eesti sündmused paisusid eriti ulatuslikuks Pühajärvel 1841. aastal. Samal ajal kui osa talupoegi Riia poole rändas, tõrkusid teised mõisateole minemast. Pühajärve mõisnik kutsus kohale sõjaväed, kuid ka rahvas kogunes mitmest vallast Pühajärve mõisa. Rahvas ei tahtnud uskuda, et tal puudub õigus maasaamiseks ja et mõisategu on seaduslik — selles ei olnud suutnud teda veenda ka sajanditepikkune orjus. Tekkis kokkupõrge rahva ja sõjaväe vahel, sõjavägi löödi taganema, ilma et kummalgi pool oleks olnud surmasaanuid. Kuid ehmunud Pühajärve mõisaomanik kindral von Stryck nõudis välja uusi sõjaväetükki ja tellis kohale sillakohtunikud. Hulk vastuhakkajaid vangistati, neist 42-le määrati ränk vitsanuhtlus, mida otsustati anda avalikult rahva juuresolekul. Ihunuhtluse jagamine ongi „Pühajärve sõja“ verisemaid sündmusi. Kuid laseme sellest kõnelda pealtnägijal, kes jutustab „Eesti Kirjanduses“ 1909. a. järgmist (kirjaviis muutmata):

„Kui nüüd se trahvimise päev kätte jõudis, siis laskis Pühajärve mõisnik kindral von Striik... mitu koormat pikki vitsu valmis tuuva, mis niisugutse, nagu aja kõidetava viina olliva. Kõiki mõisatesse anti käsud välja, et igast vallast rahvas läheks seda peksmist päält vaatama. Siis oli ka rahvast niipalju kokku tulnud, et neid võis mitu tuhat olla, nenda, et se tasane nurm kui rahva meri välja näitas... Nüüd lugesi maakohtu härra von Brasch Ropka mõisast rahvale ilmlikust säädusest ja sõna kuulamisest suure kõne ette, ja Biiskopi mõisa assessor Barun Brünning lugesi jälle vaimuliku sääduse poolt õige pikka jutluse, et iga üks hing olgu ülembile alaheitlik, kus ealgi ülembid on, need on Jumalast säetud. Kui see sääduste lugemine mööda oli, siis hakkas maakohtu härra neile vangidele nende süüdi ette lugema... Siis säeti se tasatse koha päälle soltati kahte rinda, suud vastastiku seisma, kumbagi rinda 250 meest, summa 500 soltatid, neile anti siis need pikad vitsad kätte, kellest meie juba teame. Need 42 vangi viidi sinna metsa poolitse otsa juure ja tõmmati riider seljast maha ja saadeti ihualaste neid üks haaval säält soltatide vahelt läbi minema, ja iga soltat pidi üks löök selle pikka vitsaga läbiminejale selja päälle lööma. Aga se polkovnik, kes vene mees, oli üks väga õiglane ja hea südamega inemine, se keelis soltatid ja ütles: ärge lööge neile inemistele mitte kõvaste, sest need ei ole mitte süüdi, et see tüli siin on tulnud, se on kõik nende mõisnikude süüdi ja ülekohtune valitsus... Siis es löö need soltatid kül mitte kõvaste, aga ommeti kui need vangid sellest rinnast läbi said, jäid nende jäljed veriseks, mis neil jalgu mööda alla jooksis ja nende selgade ja külgedele pääl ripnesid naha ja liha tükid, sest 500 lööki ei ole jo väike asi suurte vitsadega palja ihu päälle löödud, kui neid ka kül tassa löödi. — Sakslaste mõte oli se, et naad saavad kõik surnuks pekstud, selle tarvis laskis Pühajärve härra von Striik juba selle päeva hommiku 3 surnuvankrid valmis viia, et kui vangid oma jala pääl ei jõua läbi minna, siis vankri pääl kinni siduda ja ikka peksemisest läbi viia, nagu